

BEKE GYÖRGY

Stancu-redivivus

Kezünkben a Világirodalmi Lexikon két újabb kötete, a 13. és 14., a *Sf*-től az *Szy*-ig. Kiskanállal merné a tenger vizét, aki akárcsak ismertetőt próbálna írni erről a monumentális műről. Csak böngészgetni lehet benne, személyes vonzalom vagy éppen kíváncsiság okán. Mondjuk, ha műfordítóként közöm van valamelyik életműhöz.

Zaharia Stancunál ütöm fel. Mennyiségileg elfogadható terjedelmet kapott, majdnem két hasábot, vagyis egy lexikonoldalt. A huszonegy évvel ezelőtt, 72 éves korában elhunyt költő és prózaíró a maga idejében a román irodalom egyik legjelentősebb, ugyanakkor kétségkívül ellentmondásos alkotója volt. A műveiben is tetten érhető – de még mennyire kimutatható! – politikai nézetei, szándékai és tévedései külön tanulmányt érdemelnének, mivel egy ilyen elemzés a huszadik századi román politikai gondolkodás vagy inkább szerepjátszás változatosságát mutathatná be. A korszak jellemző tüneteként nyomon kísérhetnénk, hogy a fasiszmus zsarnokságával bátran szembe-szegülő író miként vált később saját illúzióinak rabjává, az újabb diktatúra idején.

E „rabság” időpontját illetően, a lexikoni címszó alaposan megtéveszthet. Ez áll benne: „Antifasiszta magatartásáért 1945-ben internálták.” Mikor is? 1945-ben? Mikor már fél esztendeje szovjet csapatok állomásoznak Romániában, és 1945. március 6-án olyan „koalíciós” kormány jön hatalomra, amelyben az időlegesen, kényszerűen bekapcsolt Tătărescu-csoporton, vagyis nemzeti liberálisokon kívül csak a cégérül szolgáló dr. Petru Groza, meg talán – de nem bizonyosan – a vallásügyi miniszter, egy pap nem tagja a kommunista pártnak. Adrian Popa 1977-es egyszemélyes, bukaresti lexikonában – egyedül írta valamennyi címszót, csak a magyar és német írók esetében kért segítséget másoktól – ellenőrizhetem, amit emlékezetem őriz Stancuról: hát persze, hogy a romániai fasiszmus zárta volt a Tg. Jiu-i internálótáborba.

Talán onnan ered a tévedés, hogy 1945-ben is tartottak fogságban romániai írókat, Kacsó Sándort, Vita Zsigmondot, de csak magyarokat és németeket mint „ellenségeket”, ami a drámai erdélyi történelem más lapjára tartozik.

Olyan a filológia is, mint a matematika: egyetlen tévedés gyanakvást szül. Úgy áll a lexikonban, hogy Stancu 1966-ban, 1968-ban és 1972-ben választották az Írószövetség elnökévé. Kimaradt 1949, ennek az évnek márciusában alakult meg a Román Népköztársaság Írószövetsége, ekkor egyesült az 1908-ban alakult Román Írók Társasága, a Drámaírók Társasága és a kényszerű társ, a Romániai Magyar Írók Szövetsége. Az „egyesített” szövetség első elnöke Zaharia Stancu, akinek jelentős szerepe volt – pártutasításra – a magyar írói tömörülés önállóságának felszámolásában. Ezért most nem kívánok vádat emelni ellene, különben is akkor jó néhány erdélyi magyar író közreműködését kellene érintenem, nem éppen dicsérőleg. Ami lényegesebb: Zaharia Stancu nem magyarelles, hanem éppenséggel magyarbarát fellépései jellemezték.

Nem találok utalást arra, hogy Stancu egy ideig a bukaresti Nemzeti Színház igazgatója volt. A román lexikonok ezt nem felejtik el megemlíteni. A mi Világirodalmi Lexikonunk lelkiismeretesen megadja Stancu köteteinek címét, a magyarra fordított művek tolmácsolóinak nevét. De a bibliográfia már nemcsak szegényes, hanem esetleges is. Pedig a könyvészet készítőjének nem is lett volna nehéz dolga, mivel 1972-ben

Bukarestben külön kötet jelent meg a Stancu műveivel foglalkozó kritikákból (*Zaharia Stancu interpretet de...*) Ezek főként román bírálatok, a lexikon pedig nyilván a magyar olvasókhoz, irodalomtörténészekhez, komparatistákhoz kívánja közelebb hozni Stancu életművét. Ezért méltányos, hogy a bibliográfiában a fontosabb román tanulmányok rovására is magyar méltatások kerültek túlsúlyba: tizenegy címből hat küld magyar szerzőhöz. Valószínűleg csak én észlelem, hogy *Tolmács nélkül* című kötetem – amely Stancu-interjút is közölt – nem 1973-ban jelent meg, hanem 1972-ben. Elírás, tévedés. De az már tájékozatlanság, hogy amíg a bibliográfiába bekerült Kovács István rövid recenziója a *Siratóról* az *Életünk* 1987-es évfolyamából, addig teljességgel mellőzött az *Igaz Szó* 1972-es októberi száma, amely fele-fele arányban Stancu, illetve Illyés Gyula születésnapját köszöntötte. Ebben az *Igaz Szó*-számban 17 írás jelent meg Stancuról, köztük 13 magyar tollból származott. Sütő András tett vallomást Zaharia Stancu emberségéről és irodalmáról, Franyó Zoltán szólalt meg róla, Izsák József és Oláh Tibor irodalomtörténészek, Szócs Kálmán költő, Vári Attila író és mások. Ha majd egyszer magyar irodalomtörténész Stancu pályaképeinek vagy éppen a magyarsághoz fűződő viszonyának bemutatására vállalkozik, nem nélkülözheti ezeket az írásokat, amelyekről azonban ez a lexikoni címszó nem ad eligazítást.

Teljes joggal bírálja a címszó – az esztétikum igényével – Zaharia Stancu erős zszurnalizmusát, amely jó néhány regényében tetten érhető. Számomra külön öröm, lévén a regény fordítója, hogy a *Siratót* (Ce mult te-am iubit) kiemeli ebből a sorból. Magyar barátai is Stancu legjobb regényének tartották – Sütő András nyilatkozott eképpen a *Tolmács nélkül* lapjain –, mindez, persze, nem jelenti azt, hogy a „szocialista realizmussal” megterhelt *Mezítaláb* (Descult) első változata ne volna egy lírai alkatú író drámai vallomása a századelő román paraszti sorsáról, így a tizenegyezer áldozatot követelő 1907-es parasztlázadásról. Úgy érzem, joggal hiányolhatom, hogy Stancu regényei között pusztán a címek felsorolásában kapott helyet a *Karaván* (Satra), amely 1972-ben magyarul is megjelent, Kolozsvári Papp László fordításában. Már a témája is indokolja, hogy ne feledkezzünk meg a románul 1968-ban (fontos a dátum) megjelent regényről, amely a második világháború idején játszódik és a romániai cigányok keletre száműzését, transznisztriai kálváriáját mutatja be. A romániai genocídiumoknak alig van irodalmuk, az 1941-es moldvai és bukovinai zsidóökléklésekről nem születtek hiteles szépirodalmi alkotások. Annál nagyobb tiszteletet érdemel Stancu regénye: a román önvizsgálat meglehetősen magányos, mai műve. (Azért kötöm időhöz, korunkhoz ezt az önvizsgáló művet, mert valamikor a román irodalomban is fontos vonulat volt a szembenézés a nemzeti hibákkal, vétségekkel, a múlt századi Dinicu Golescunál vagy a századfordulói Ion Luca Caragialénál, a századelő királyellenes műveiben, de Romániában ezekről mostanság illik megfeledkezni.)

Miként „korszerűtlen” a román lapok többségében az a fajta magyarbarátság is, aminek Stancu nem egyszer szívesen, belső indításra tanújelét adta. Sajnálom, hogy a lexikoni címszó egyetlen sorra sem érdemesítette Zaharia Stancu őszinte testvérkeresését. Nem világirodalmi érték nyilván egy román író barátsága a magyarok iránt, de mi azért mégiscsak számon kellene hogy tartsunk efféle „apróságokat” is. Bátran nevezem testvérkeresésnek azt, amikor a hatvanas évek legvégén, már a diktatúra teljében, a magyarelleses gyűlöletkeltés lázában Stancu román versben szólította Ady Endrét, és idézte meg a szellemét. Irántunk tanúsított őszinte, minden elfogultságtól mentes érdeklődését többször személyesen is tapasztalhattam. Szímot is adtam eme élményeimről a *Sirató* második, 1986-os kiadásának utószavában (*Egy vallomásregény*

genezise). Emiatt tanulmányom talán helyet kaphatott volna a bibliográfiában. Nem nehéz megtalálni, Olasz Sándor felvette a *Tiszatáj* kelet-európai szemléiből szerkesztett 1989-es *Most-Punte-Híd* című kötetbe.

Zaharia Stancut 1970-ben, igen sok társadalmi funkciója idején – amikor a barátunknak tartott kiváló Petőfi- és Ady-fordító Eugen Jebeleanu nem volt hajlandó nyilatkozni magyar kapcsolatairól a románul is megjelenő *Tolmács nélkül* számára – megkérdeztem, hogy milyen ihlet váltotta ki belőle Adyt idéző versét?

Fiatalemberként, a húszas évek legelején Stancu bebarangolta Erdélyt. „Idézzem fel megint ifjúságom esztendeit? Szóljak megint Erdély erdeiről és Erdély városairól, Erdély román, magyar és német íróiról? Szóljak megint a büszke erdélyi lányokról? Nem. Elegendő, ha most csak Ady Endréről szólok, és talán néhány szót ejtek Petőfiről is.”

Nagyváradon a fiatal Stancu román fordításban Petőfi-verseket, Jókai- és Mikszáth-köteteket vásárolt. „Nagyváradon egy álló héten át azért maradtam meg az egyik kávéház szolgálatában, mert mesélték nekem, hogy a háború előtt minden este megfordult itt Ady Endre, és most itt találkoznak a nagyváradi írók... Nagyváradon olvastam először román fordításban Ady Endre verseit. Ezek a költemények az első pillanattól kezdve lenyűgöztek. Az olvadó arany csillogott elő és hevített belőlük, egyszerre voltak szelídek és duhajok, egyik pillanatban nyári virágokra emlékeztettek, másik pillanatban lángokra és mennydörgésekre. Ady Endre volt az első idegen költő, akit őszintén megcsodáltam. Második a francia Francis Jammes volt, harmadik – és utolsó – pedig az orosz Szergej Jeszenyin, akitől 1932-ben és 1933-ban egy vékonyka kötetre valót fordítottam le és adtam ki. Az egyik nagyváradi könyvesboltban megvásároltam Petőfi Sándor összes költeményeit, nagy, vastag kötet volt, mint a Biblia, egy másik könyvesboltban két Ady-kötetet vettem. Az egyikben benne volt a költő fényképe is. Ady Endre arcát éppen olyannak képzeltem magamban: tekintetén, vonásain ott izzott a belső tűz, amely egész lényét nap mint nap emésztette. Ezeket a verseskönyveket sokáig magammal hordoztam, míg aztán egy időre hazatértem a szülőföldemre, s ott találtam valakit, aki az erdő hűsítő lombjai között, ahová szerelmünket a világ elől elrejtettük, egy nyáron át olvasta és fordította nekem Petőfi és Ady költeményeit. Petőfiben a szabadság vágya és szeretete kapott meg leginkább. Ady verseiben a lélekborzoló áradás tetszett, a szinte ki se mondható fájdalom és a messze visszhangzó életvágy. Úgy véltem akkor és úgy vélem most is, hogy Ady Endre egyike a világ legjelentősebb költőinek. Szeretném megérni azt a napot, amikor román nyelven is olvashatom majd egész költői életművét.”

Olyan kevés az igazi barátunk, magunkat szegényítjük, ha egyről is elfeledkezünk. Hátha még az illető méltán volt Herder-díjas, ha műveit 130 nyelvre fordították le, és egy időben a Nobel-díj várományosai között emlegették. (Franyó Zoltán erről német újságkivágásokat mutatott volt nekem.) A címszó szerzője kellő malíciával megjegyzi, hogy Stancu lefordítása 130 nyelvre „nyilvánvalóan inkább a protokolláris, az írószövetség elnökének kijáró sikert jelzi, semmint az igazi irodalmi értéket”. Ha csakhogy így lenne, akkor pirulhatunk amiatt, hogy a magyar Stancuk nem jutottak el 130 nyelven a világba, az állam, vagyis a nép költségén akkor, mikor ez még divatban volt Közép-Európában!